

Araştırma Makalesi/Research Article

Türk Arkeoloji ve Etnografya Dergisi, 89, 53-74.

Pompeiopolis'in Çatı Kiremitleri*

Göknur ÇETİNKAYA

Kastamonu Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Arkeoloji Bölümü

Yazar Notu

Göknur ÇETİNKAYA ● <http://orcid.org/0000-0002-9811-5556>

Bu makalede herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur.

Bu makale ile ilgili iletişim için Göknur ÇETİNKAYA, Kastamonu Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Kastamonu, Türkiye adresine başvurunuz. gcetinkaya@kastamonu.edu.tr

Teşekkür

Pompeiopolis kentinin çatı kiremitlerini çalışmama müsaade eden ve yardımlarını esirgemeyen değerli hocam Doç. Dr. Mevlüt Eliüşük'e teşekkür ederim.

Roof Tiles of Pompeiopolis

Göknur ÇETİNKAYA

Kastamonu University, Faculty of Humanities and Social Sciences, Department of Archaeology

Author Note

Göknur ÇETİNKAYA ● <http://orcid.org/0000-0002-9811-5556>

There is no financial conflict of interest with any institution, organization or person in this article.

For communications regarding this article, please contact Göknur ÇETİNKAYA, Kastamonu University, Faculty of Humanities and Social Sciences, Department of Archaeology, Kastamonu, Türkiye. gcetinkaya@kastamonu.edu.tr

Thanks

I would like to thank Assoc. Prof. Dr. Mevlüt Eliüşük for allowing me to work on the roof tiles of Pompeiopolis and for his endless help.

* Gönderilme Tarihi: 24 Mayıs 2024; Kabul Tarihi: 10 Aralık 2024; Yayımlanma Tarihi: 31 Ocak 2025

Öz

Bir yapıyı doğal faktörlerden koruyan, ayrıca onu işlevsel hâle getiren en önemli ve vazgeçilemez unsur çatıdır. Çatının inşa edilmesindeki ana amaç, su sızıntılarını engellemektir. İklim, yörenin doğal kaynakları ve bunlara bağlı olarak kullanılacak malzeme çatı inşasını belirler. Bu inşa faaliyetinde çatı kiremitleri öncelikli bir yere sahiptir. Antik Dönem yerleşimlerinden elde edilen kiremitler dönemlerine bağlı olarak çeşitlilikler sunar. Pompeiopolis'in sistemli ilk dönem kazılarında da kentin farklı yapılarından çok miktarda kiremit açığa çıkarılmıştır. Söz konusu kiremitlerin toplu gösterim fotoğrafları kazı arşivinde mevcuttur. Büyük bir kısmı kırık durumda ele geçen bu kiremitler Marius Gwiazda tarafından incelendikten sonra gömülmüştür. Pompeiopolis kiremitleri hakkında kısıtlı yayın olması nedeniyle, kazı deposu ve arazide belli noktalarda toplanan bir grup kiremit örneğinde incelemeler yapılmıştır. Bu çalışmada Geç Roma ve Erken Bizans Dönemi'nde Pompeiopolis kentinde kullanılmış olan kiremitler tip, ölçü, kullanım alanı açısından incelenmiş ve benzer örnekler ışığında değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Çatı, Kiremit, Mimari, Paphlagonia, Pompeiopolis

Abstract

The most important and indispensable element that protects a building from natural factors and thus makes it functional is the roof. The main purpose of building the roof is to prevent water leaks. Climate, natural resources of the region and the available materials determine the roof construction. Roof tiles have a priority in this respect. Tiles obtained from ancient settlements may differ according to period. During the early systematic excavations of Pompeiopolis, large group of tiles were unearthed from different buildings of the city. Photographs of the collective displays of the tiles in question are available in the excavation archive. These tiles, most of which were broken, were buried after being examined by Marius Gwiazda. Due to limited publications about Pompeiopolis tiles, examinations were made on tile samples collected at specific points in the excavation warehouse and the field. In this study, tiles used in the city of Pompeiopolis during the Late Roman and Early Byzantine Periods are examined in terms of type, size and usage area and evaluated in the light of similar examples.

Keywords: Roof, Tile, Architecture, Paphlagonia, Pompeiopolis

Pompeiopolis'in Çatı Kiremitleri

Antik Dönem boyunca yapıların çatıları başta olmak üzere birçok alanda kullanım gören kiremit, farklı form ve boyutlarda üretilmiştir (Stevens, 1950; Özyiğit, 1986; Özyiğit, 1988; Barry, 1996; Coşkun, 2001; Winter, 2002; Demir, 2003; Koskinas, 2011, s. 549-569; Yıldırım, 2014 ;Sapirstein, 2016; Baydan, 2019; Hamari, 2019). Kalıplar yardımıyla seramik fırınlarında üretilen kiremitlerin hamurunda kullanılan kil, genellikle kalitesiz ve yeterince temizlenmemiştir. Bu sebeple çok sayıda kiremidin içerisinde taşçık, ot, saman gibi katkılar saptanmıştır. Kiremitler yerleşim yerleri, sualtı kazıları ve nekropollerde ele geçmekte, ayrıca Bizans Dönemi sur duvarlarında saptanmaktadır. Duvarların güçlendirilmesi için kiremitlerin kırılıp ufalanarak kullanılmış olduğu görülmektedir (Demir, 2003, s. 319; Erdul Mergen, 2010).

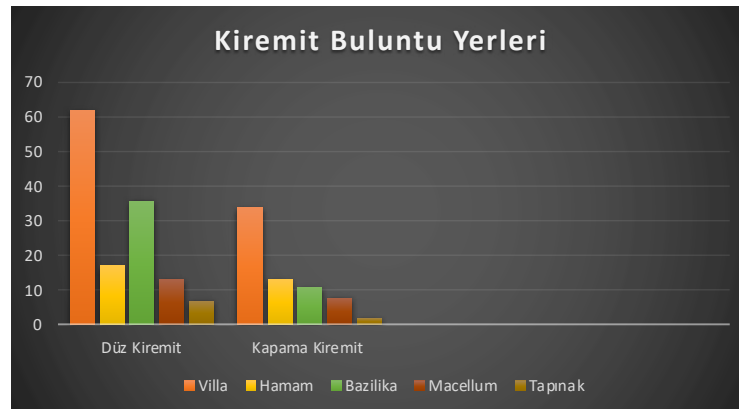
Romalı yazar Plinius, çatı kiremitleri hakkında bilgi veren ilk kişidir. Her ne kadar arkeolojik olarak ispatlanamamış olsa da Plinius, Kıbrıs kralı Kinyras tarafından çatı kiremidinin keşfedildiğini söylemektedir (Plinius (yık. MS 77/2018, 7.56.195.). Araştırmalar sonucu ilk çatı kiremitleri Peloponnesos Yarımadası'nın doğusundaki Argolis Körfezi çevresinde yer alan birkaç Erken Hellas Dönemi (MÖ 3100/3000-2000) yerleşiminde açığa çıkarılmıştır. Korinth Apollon Tapınağı ile Isthmia Poseidon Tapınağı'nda ise bir sisteme uygun şekilde üretilmiş ve MÖ 7. yüzyıl başlarına tarihli ilk kiremitlerle karşılaşmaktadır (Demir, 2003, s. 316-318. Ayrıca bkz. Barry, 1996, s. 55 vd.; Winter, 2002, s. 227, fig. 1; Sapirstein, 2016, s. 49-50). Phrygia Bölgesi'nde bulunan MÖ 6. yüzyıla ait çatı kiremitleri Anadolu'da keskin şekilde tarihlendirilebilen en eski örneklerdir (Demir, 2003, s. 318; Kahya, 2012, s. 57). Buna karşın MÖ 8. yüzyılın sonlarına tarihlenen Phryg anıtları Yazılıkaya ve Aslanıkaya'da semerdam çatı görülür ki bu çatı için mahya kiremidi gereklidir; ayrıca Pazarlı ve Düver'de¹ bulunan kiremit parçaları, çatı kiremidi uygulamasının MÖ 7. yüzyıldan önceye ait olabileceğini göstermektedir (Arlı, 2017, s. 147. DN. *).

Antik Dönem'de Korinth, Lakonia ve Attika olmak üzere üç farklı formda görülen kiremitler (Demir, 2003, s. 318), düz ve kapama olmak üzere iki işlevde üretilmiştir. Bu kiremitler uzun bir dönem boyunca tipolojik olarak yavaş değişim göstererek erken dönemde stroter ve kalypter, Roma Dönemi'nde ise tequila ve imbrex adını almıştır (Baydan, 2019, iv).

Pompeiopolis kiremitlerinin değerlendirildiği bu çalışmada kentte gün yüzüne çıkartılmış çok sayıda pişmiş toprak kiremit ve kiremit parçasından 203 tanesi incelenmiştir (Şekil 1). Bunlardan 135 tanesi düz kiremit, 68 tanesi de kapama kiremittir (Şekil 2)².

Şekil 1

Pompeiopolis Kiremitlerinin Buluntu Yeri Grafiği

1 Düver ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Kahya, 2012.

2 2013-2016 kazı sezonlarında açığa çıkarılan 5910 parça kiremit Marius Gwiazda tarafından belgelenmiştir. Bkz. Muth, 2008, s. 255; Summerer, 2008, s. 251-254; Summerer, 2012, s. 339-340; Summerer ve Çevik, 2015, s. 193-202; Summerer, 2018, s. 219.

Şekil 2

Kazı Alanından Kiremitlerin Toplu Gösterimi (Pompeiopolis Kazı ArŐivi)

Pompeiopolis Antik Kenti

Kent, kuzeyde Karadeniz, güneyde Çankırı'daki Gangra Antik Kenti, doğuda Vezirköprü ilçesi ve batıda da Gerede çevresine kadar uzanan Paphlagonia adlı antik bölgenin sınırları içerisinde konumlanmaktadır (Baran, 2002, s. 819). Romalı komutan Pompeius tarafından oluşturulan Bithynia-Pontos Eyaleti'nin Pontos bölümünde yer alan 11 kent devletinden biri olan Pompeiopolis, stratejik bir öneme de sahipti. Kent, Bithynia'dan Armenia'ya ulaşan ticaret yolu üzerinde bulunmaktaydı. Pompeius tarafından MÖ 65/64 yılında kurulan Pompeiopolis, Galatia kralı Amyntas'ın ölümünün ardından kralın egemenliğindeki bölgenin Roma'ya bağlanmasıyla oluşturulan yeni Galatia Eyaleti'ne Deiotaros Philadelphos'un MÖ 6/5 yılında ölmesiyle bağlanmıştır. MS 325 yılındaki Nikaia Konsili'nde Paphlagonia'yı temsil eden üç piskoposluk merkezi kentten birisi olan Pompeiopolis, MS 553 yılında toplanan Konstantinopolis Konsili'nde ise baş piskoposluk merkezi konumundadır. Sasanilerin gerçekleştirdiği MS 7. yüzyıl başlarındaki işgal ve Arapların MS 8. yüzyıl başlarındaki akınları sonucu kent halkının eski kentlerini bırakarak 6 km kuzeydoğuda konumlanan ve Kız Kalesi olarak anılan kaleye göç ettikleri, ele geçen Roma ve Erken Bizans Dönemi devşirme malzemelerine dayandırılmaktadır (Baran, 2002, s. 823 vd.) Kentte gerçekleştirilen kazı ve araştırmalarda bulunan en geç tarihli sikkelerin Erken Bizans follisleri olması da kentin Erken Bizans Dönemi'nde, MS 7. yüzyılda terk edildiğini göstermektedir (Ehling, 2008, s. 259-260). Osmanlı ve özellikle Cumhuriyet Dönemi'nin başlarında Zımbıllı Tepe yöre halkı tarafından taş ocağı olarak kullanılmış, ayrıca kent erozyon ile kısmen toprak altında kalmıştır (Yaman, 1991, s. 65; Kienlin, 2008, s. 245).

Pompeiopolis'in Araştırma Tarihi

Pompeiopolis, Kastamonu ili, Taşköprü ilçe merkezinde ve Zımbıllı Tepe ile bunun kuzeyindeki küçük bir tepe üzerinde bulunmaktadır. Yazılı kaynaklara göre Taşköprü'yü ilk ziyaret eden araştırmacı, Napolyon Dönemi'nde Sinop'ta konsolosluk görevinde olan Pascal Fourcade adlı Fransız'dır. Fourcade, Kastamonu bölgesinin ticari kapasitesini araştırma amacıyla 1806 yılını Taşköprü'de geçirmiştir. Pompeiopolis'in yerini tespit eden Fourcade'nin ardından Taşköprü seyyahlar ve araştırmacılar tarafından yıllar içerisinde önemli uğrak noktası hâline gelmiştir (Summerer, 2017b, s. 34 vd.).

Burası 1980 yılında sit alanı olarak tescil edilmiştir (Yaman, 1991, s. 63; Çakır, 1995, s. 39; Baran, 2002, s. 832). Kentte 1984 ve 1993 yıllarında Kastamonu Müzesi tarafından kurtarma kazıları gerçekleştirilmiş, 2006 yılında Münih Üniversitesi adına Latife Summerer başkanlığında ilk sistemli kazılar başlatılmış, 2012 yılında Kastamonu Müzesi Müdürlüğü adına kazılar devam etmiş, 2017 yılında Kastamonu Müzesi Müdürlüğü başkanlığında Zonguldak Üniversitesi'nden Tayyar Gürdal'ın bilimsel danışmanlığında kazılar sürdürülmüştür. Günümüzde ise Karabük Üniversitesi'nden Mevlüt Eliüşük'ün başkanlığında Pompeiopolis kazı ve araştırmaları devam etmektedir.

Anadolu'da Kiremit Kullanımı

Anadolu'da çatı kiremidi kullanımının MÖ 7. yüzyıla uzandığı kabul edilmektedir. Yunanistan ve Ege adalarında olduğu gibi Anadolu'nun Antik Dönem çatı kiremitleri de Korinth tipindedir. Bu tipin en yaygın kiremidi, çatı yüzeyini örten başlıca kaplama elemanı da olan düz kiremitlerdir. İki yan çerçeve ve bunlardan daha az yükseklikte üst çerçeveye sahip olan düz kiremidin arka kısmında damlalık adlı bir bölüm bulunmaktadır (Özyiğit, 1990, s. 152-154). Damlalık 2-3 cm kalınlığındaki kiremidin alt yüzeyinden 4-6 cm yüksekliğinde olup hafif kavisli bir profille sivri ucuna geçilmektedir (Özyiğit, 1986, s. 305). Damlalık bölümü Roma Dönemi sonlarına değin kullanılmış ve Bizans Dönemi'nde ortadan kalkmıştır (Özyiğit, 1990, s. 153-154; Özyiğit, 2003, s. 310).

Düz kiremitler Roma Dönemi öncesinde dikdörtgen biçimli iken bu döneme gelindiğinde damlalığın yer aldığı alt kenar, üst kenardan daha kısa yapılmaya başlamıştır. MS 5. ve 6. yüzyıl düz kiremitlerinde alt ve üst genişlik arasındaki fark belirginleşmiştir. Bunun dışında görülen özelliklerden birisi kiremit yüzeyinde pişirme öncesinde parmakla ya da bir nesne ile yapılmış süslemelerdir. Bu süslemelerin kullanımı Bizans Dönemi'nde yoğunlaşır ve

en sıklıkla kullanılanı da yan çerçeveleri alt kenar ile birleştiren yay şeklindeki çizgilerdir. Kanal görünümlü olan bu çizgiler, yağmur suyunun kiremidin alt kenara gitmesini de sağlamaktadır (Özyiğit, 1990, s. 155, 161, 177, tablo 1; Özyiğit, 2003, s. 311). Yassıada yakınlarında ele geçmiş bir Bizans batığında bulunan MS 7. yüzyıla ait düz kiremitlerin ilk grubunda kiremidin yüzeyinde parmak ile yapılmış düz ve eğri çizgiler, diğer grup kiremitlerde de üç parmak ile yapılmış yılan şeklinde süslemeler görülmektedir. Her iki grup kiremitlerinin ortak özelliği damlalıkların belirsizleşmesidir. Damlalığın belirginliğini kaybedip ortadan kalkması MS 7. yüzyılda gerçekleşmiştir (Özyiğit, 1990, s. 162-163).

Korinth tipi düz kiremitlerin uzunluğu 54-68 cm, genişliği ise 44-60 cm arasında değişiklik göstermektedir. Kiremitlerin her iki uzun kenarındaki çerçeveler 2-3 cm kalınlığında ve 2-4 cm yüksekliğindedir (Özyiğit, 1986, s. 305; Özyiğit, 2003, s. 310).

Korinth tipinden ayrı olarak görülen bir diğer tip olan Lakonia düz kiremidi ise dikdörtgen formda, çerçevesiz ve konkavdır. Korinth kiremiden oranla daha incedir. Bu kiremit tipi üç grupta ele alınmaktadır. İlk grupta kiremitler yukarıdan aşağıya doğru daralan bir formda olduğu için kenarlar tam olarak birleşmeyip hafif bir açıklık bırakır, ikinci grupta kenarlar tam olarak oturur, son grupta ise kenarlar yükselmiş ve ön bölüm kalınlaşmıştır (Ohnesorg, 1990, s. 182 vd, fig. 2-10, pl. 20a; Arlı, 2017, s. 148-149; Arlı, 2022, s. 4-5, res. 6).

Formlarına Göre Pompeiopolis Kiremitleri

Düz (stroter/tegula) kiremitler

Pompeiopolis'te gün yüzüne çıkartılan çok sayıda pişmiş toprak kiremit ve kiremit parçasından 203 tanesinin incelendiği bu çalışmada örneklerden 135 tanesini düz kiremit ve parçaları oluşturmaktadır³. Kentte düz kiremitlerin Korinth ve Lakonia tipi örnekleri saptanmıştır. Formundan dolayı daha iyi korunmuş olan düz kiremitler özellikle Roma villasından olup villayı sayısal olarak bazilika, hamam, macellum ve tapınak takip etmektedir.

Kentte açığa çıkarılan düz kiremitlerden tüm ya da tüme yakını korunmuş olan örneklerin uzunlukları 36-68 cm, genişlikleri 22,5-47,5 cm arasında değişen ölçülerdedir. Bunların kalınlıkları 3 cm, çerçeve yükseklikleri de 2,4 ile 7 cm arasında görülmektedir. Örneklerin birçoğu kırık hâlde ele geçtiği ve tüm hâlde bulunanlardan da aynı ölçüye sahip az sayıda kiremit olduğu için genel bir ölçü verilememekte, ancak sözü edilen yaklaşık aynı ölçüye sahip kiremitlere bakıldığında bunların 44 cm uzunluk, 30 cm genişlik ya da 67 cm uzunluk, 47 cm genişliğe sahip oldukları görülmektedir. Kırık hâlde bulunan kiremitlerden de uzunluğu korunmuş örnekler incelendiğinde uzunluğun 37,5-50 cm, genişliği korunmuş örneklerde ise genişliğin 22,5-40 cm arasında değiştiği görülmektedir. Pompeiopolis'in düz çatı kiremitlerinin form ve ölçüleri dikkate alınarak yapılan incelemede bu malzeme dört gruba ayrılmıştır.

Tip 1A düz (stroter/tegula) kiremitler. Korinth tipindeki ilk grup kiremitlerde (Şekil 3) kiremidin üst yarısı ile alt yarısının genişliği eşit olmayıp aşağıdan yukarı doğru bir genişleme olduğu görülmektedir. 36-50 cm arasında değişen uzunluğa sahip olan bu kiremitlerin üst yarı genişlikleri 25,5-42,5 cm, alt yarı genişlikleri ise 22,5-35 cm arasında değişen ölçülerdedir. Bu gruptaki kiremitlerin kalınlıkları 2,1-3 cm arasında olup çerçeve yükseklikleri de 2,4-7 cm arasındadır. Kiremitlerin arka kısmında damlalık bulunmayıp düz bir yüzeye sahiptir. Kiremitlerin ön kısmı da düz olup bunun yanı sıra bazı örneklerde yivler ya da çeşitli bezekler mevcuttur. Kiremitlerin her iki uzun kenarı birer çerçeve şeklinde yükseltilmiştir. Yumuşak bir açığa sahip olan bu çerçeveler, kısa kenar ile birleşmelerinden itibaren yükselir ve merkeze geldikten sonra diğer kısa kenar ile birleşmeden önce tekrar alçalmaya başlamaktadır. Böylece kiremidin uzun kenarlarında yer alan çerçevelerin tüm noktaları aynı yükseklikte değildir. Her iki kısa kenar çerçevesiz, düz bir hatta sahiptir. Bu grubun bazı örneklerinde kiremidin geniş üst yarısında, her iki uzun kenarın kısa kenar ile birleştiği yerdeki köşe noktalar dışarıya doğru uzatılmış (Şekil 3c), bazı örneklerde bu kısım kanal

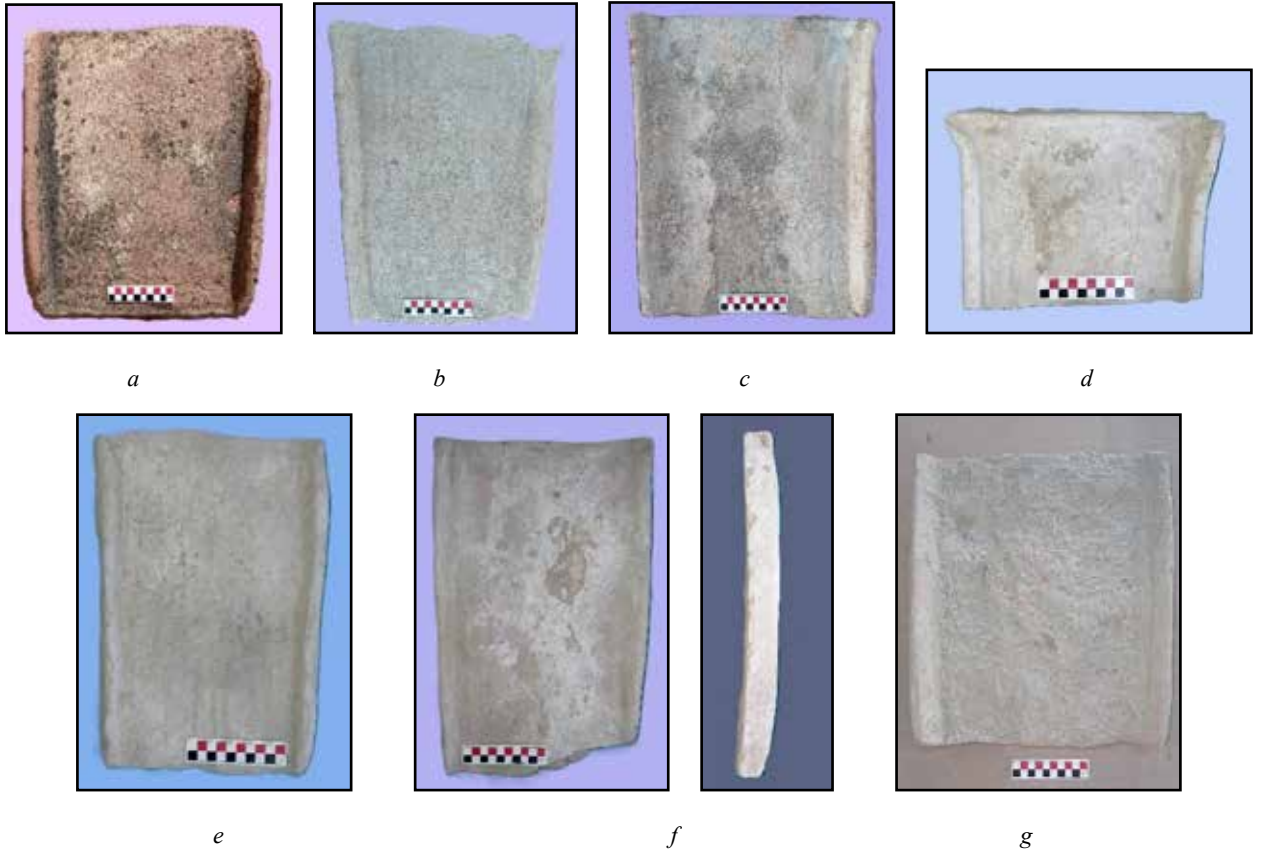
³ Kentte yapılan erken dönem kurtarma kazılarında oluklu kiremitler de tespit edilmiştir. Bkz. Çakır, 1995, s. 43.

hâlini almıştır (Şekil 3d). Bu kanallar olasılıkla yağmur suyunun kiremitten atılması için bu şekilde yapılmıştır. Kiremitlerde özenli bir işçiliğe ve bir firmis uygulamasına rastlanmamaktadır.

Samsun'da, Amisos Antik Kenti nekropolünde tespit edilen Helenistik Dönem ve Roma İmparatorluk Dönemi'ne tarihlendirilen kiremit mezarlarda bulunan malzeme Pompeiopolis düz kiremit tip 1A örneklerine benzer yapıdadır (Şirin ve Kolağasıoğlu, 2017, s. 5 vd., res. 13 a-b-c; Şirin ve Kolağasıoğlu, 2018; Şirin, 2022, s. 448-449, kat. no. 1-6 res. 14-19, çiz. 1-6). Her iki kentin kiremitleri Korinth tipinde olup her iki uzun kenarda çerçeveler mevcuttur. Kiremitlerin ön ve arka yüzeyleri de düzdür. Amisos çatı kiremitleri 49,5-62 cm uzunluk ve 42-47,1 cm arasında genişliğe sahip iken mezarlarındaki kiremitler de 50x50 cm ve 45x65 cm ölçülerindedir. Pompeiopolis örneklerinden farklı olarak Amisos kiremitlerinde kiremidin üst ve alt genişliği eşit olduğu için Roma Dönemi'nin ortalarından önceye, MS 2.-3. yüzyıla tarihlenmekte (Şirin, 2022, s. 451-454), ayrıca yan çerçeveler kiremit yüzeyinden biraz geriden başlayıp daha keskin açığa kavuşur, işçilik özenli ve yüzeyde firmis de görülmektedir.

Şekil 3

Pompeiopolis Tip 1A Düz Kiremitler⁴.

4 a. villa (?), uzunluk 46 cm, genişlik 33/36,9 cm, kalınlık 3 cm, çerçeve yüksekliği 5-6 cm; b. villa, uzunluk 44 cm, genişlik 27,5/32,5 cm, kalınlık 2,1-2,7 cm, çerçeve yüksekliği 2,4-5 cm; c. villa, uzunluk 50 cm, genişlik 35/42,5 cm, kalınlık 3 cm, çerçeve yüksekliği 5/7 cm; d. villa, korunan uzunluk 21 cm, genişlik 27 cm, kalınlık 3 cm, çerçeve yüksekliği 4,5 cm; e. villa, uzunluk 36 cm, genişlik 22,5/25,5 cm, kalınlık 2/3 cm, çerçeve yüksekliği 4,5/5,5 cm; f. villa, uzunluk 43 cm, genişlik 25/29 cm, kalınlık 2/2,5 cm, çerçeve yüksekliği 4,4-4 cm; g. bazilika, uzunluk 43 cm, genişlik 32/37 cm, kalınlık 2-3 cm, çerçeve yüksekliği 5 cm

Tip 2A düz (stroter/tegula) kiremitler. İkinci grup düz kiremitler (Şekil 4) Lakonia tipi olup sadece Roma villasında bulunmuştur. 68 cm uzunluk, 47 cm genişlik ile 62 cm uzunluk, 40 cm genişlikte görülen bu kiremitler 3 cm kalınlığa sahiptir. Önceki gruptan farklı olarak bu kiremitlerin her bir kenarı çerçevesizdir. Konkav bir yapı sergileyen kiremitlerin ön ve arka yüzeyleri eklentisiz, düz, ayrıca kiremitlerin üst ve alt yarısının genişliği eşittir. Çatıda yan yana dizildiğinde arada herhangi bir boşluk bırakmayacak olan bu kiremitler, yapı olarak Lakonia düz kiremitlerin ikinci tipine (bkz. Ohnesorg, 1990, s. 182-183, fig. 2; Arlı, 2017, s. 149; Arlı, 2022, s. 4-5, res. 6) uymaktadır. Bu grup düz kiremitlerde özenli bir işçiliğe ve bir firnis uygulamasına rastlanmamaktadır.

Şekil 4

Pompeiopolis Tip 2A Düz Kiremit Örnekleri⁵.

a

b

Tip 3A düz (stroter/tegula) kiremitler. Bu tipin düz kiremitleri (Şekil 5) macellumda açığa çıkarılmıştır. Ne yazık ki bunlar tüm halde olmayıp küçük parçalardır. Korunan uzunlukları 18,5 cm ile 21 cm, korunan genişlikleri de 12,5 cm ile 15 cm'dir. Bunların kalınlıkları 2,5 cm, çerçeve yükseklikleri de 7 cm'dir. Korinth tipinde olan bu kiremit parçaları ilk gruptan farklı olarak girintili çerçevelere sahiptir. Şekil 5a'da çerçeve kiremit yüzeyinden 3 cm içerde yapılmış iken Şekil 5b'de çerçeve 7 cm içerdedir. Ancak ikinci örnekte çerçeve daha kalın olup içerde kalan kısım çerçevenin gerisinden başlamaktadır. Her iki kiremidin yüzeyi firmissiz ve düz yapıdadır.

Amisos Nekropolü'nde tespit edilen mezarların kiremitleri Pompeiopolis düz kiremit tip 3A örneklerine kısmen benzer yapıdadır (Şirin ve Kolağasıoğlu, 2017, s. 5 vd., res. 13 a-b-c; Şirin ve Kolağasıoğlu, 2018, Şirin, 2022, s. 448-449, kat. no. 1-6, res. 14-19, çiz. 1-6, Şirin, 2022, s. 448-449, kat. no. 1-6, res. 14-19, çiz. 1-6,). İki kentin kiremitleri Korinth tipinde olup her iki uzun kenar çerçeveselidir. Yan çerçeveler kiremit yüzeyinden biraz geriden başlamaktadır ama Amisos örneği daha keskin açığa sahiptir.

5 a. villa, uzunluk 68 cm, genişlik 47 cm, kalınlık 3 cm; b. villa, uzunluk 62 cm, genişlik 40 cm, kalınlık 3 cm

Şekil 5*Pompeiopolis Tip 3A Düz Kiremit Örnekleri⁶.*

Tip 4A düz (stroter/tegula) kiremitler. Pompeiopolis kentinde bulunan düz kiremitlerin son tipi (Şekil 6) macellumda bulunmuştur. Bu tipi temsil eden tek kiremit parça halindedir. Korunan uzunluğu 7,5 cm, korunan genişliği 10 cm olan parçanın kalınlığı 2,5 cm ve çerçeve yüksekliği 5,5 cm'dir. Korinth tipindeki bu kiremit parçasını diğerlerinden ayıran özellik kısa kenarında yer alan çerçevedir. Standart Korinth kiremitlerinde her iki uzun kenar bir çerçeveye sahip iken kiremidin üstteki kısa kenarında da ince yapıda bir çerçeve bulunmaktadır. Pompeiopolis örneğinde bir miktar içerden başlayan ve literatürde astragal olarak geçen bu çerçeve de ince yapıdadır. Kiremidin arka yüzeyi düz olup her iki yüzeyde de firnis görülmez.

Şekil 6*Pompeiopolis Tip 4A Düz Kiremit Örneği*

6 a. macellum, korunan uzunluk 21 cm, korunan genişlik 15 cm, kalınlık 2,5 cm, çerçeve yüksekliği 7 cm, profil 3 cm içerde; b. macellum, korunan uzunluk 18,5 cm, korunan genişlik 12,5 cm, kalınlık 2,5 cm, çerçeve yüksekliği 7 cm, profil 7 cm içerde.

Kapama (kalypter/imbrex) kiremitler

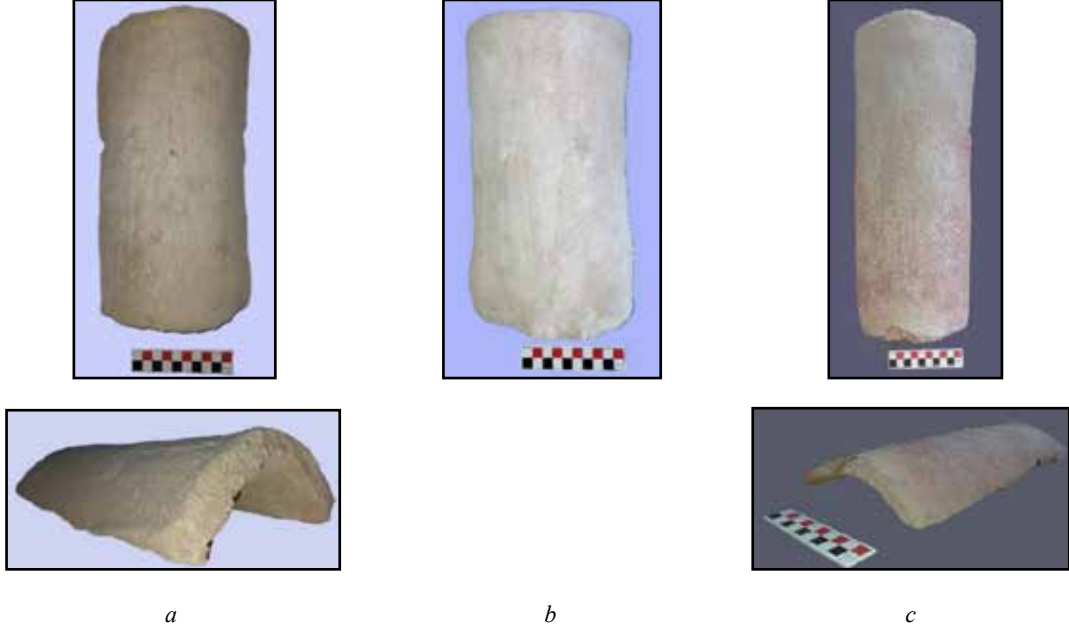
Kapama kiremitler, çatıların yüzeyini örten düz kiremitlerin aralarında kalan boşluğu kapatmak için kullanılmıştır. Düz kiremitlerde olduğu üzere kapama kiremitlerde de Korinth ve Lakonia tipleri görülmektedir. Korinth tipindeki kapama kiremitlerin profilleri dönemden döneme farklılık göstermektedir. Erken dönemde yarım yuvarlak form, Arkaik Dönem'den Roma Dönemi'ne değin beşik çatı form kullanılmışken daha sonra üçgen ve Erken Bizans Dönemi'nde ise yarım yuvarlak form tekrar görülmektedir (Özyiğit, 1986, s. 306; Özyiğit, 1990, s. 156-157; Özyiğit, 2003, s. 311). Kendi içerisinde ikiye ayrılan Lakonia kapama kiremidinin ise 1. tipi, geniş yarım yuvarlak şekilli ve düz kiremit kadar uzunlukta olup her bir kiremit diğerinin üzerine oturmaktadır. Altta yer alan kiremidin üst kısmı geniş, bu kiremidin üzerine gelen kiremidin alt kısmı da daraltılmıştır. Böylece yağmur ve kar suyu sızmaları engellenmektedir (Ohnesorg, 1990, s. 184, fig. 4; Arlı, 2017, s. 149; Arlı, 2022, s. 4-6, res. 6, 8-9). Tip 1'in ortalama çapı 15-20 cm ve tam bir yarım daire iken tip 2'nin çapı yaklaşık 30 cm ya da daha fazladır (Ohnesorg, 1990, s. 185-188, fig. 4-10).

Pompeiopolis'te açığa çıkarılan çok sayıda kiremit ve kiremit parçası içerisinden değerlendirmeye alınan örneklerden 68 tanesini kapama kiremit oluşturmaktadır (Şekil 1). Kentin düz kiremitlerinde olduğu gibi kapama kiremitlerinde de Korinth ve Lakonia tipi görülmekle birlikte kiremitler özellikle Roma villasından gelmiştir. Villayı sayısal olarak hamam, bazilika, macellum ve tapınak takip etmektedir.

Kentte gerçekleştirilen kazılarda tüm ya da tüme yakın durumda bulunan kapama kiremitlerin uzunlukları 26,5 cm ile 50,5 cm arasında değişen ölçülerdedir. Aşağıya doğru genişleyen formları itibariyle kiremitlerin daha dar olan üst kısmının genişliği 14 cm ile 17,5 cm ve daha geniş olan alt kısmının genişliği de 15 cm ile 20 cm arasında değişmektedir. Kiremitlerin kalınlıkları 1,5 cm ile 3 cm arasında farklılık göstermekte iken birçok örnek 2 cm kalınlığındadır. Kiremit derinliklerinin de 3 cm ile 7 cm arasında olduğu görülmektedir. Ancak örneklerin birçoğu 4 cm ile 5 cm arasında derinliğe sahiptir.

Tüm ya da tüme yakını korunmuş örneklerin dışında sayısal olarak daha fazla olan kiremit parçaları incelendiğinde uzunluk ve genişlik alınacak kısımları tahrip olduğu için bunlar hakkında sadece tahmini bir fikir oluşabilmektedir. Söz konusu kiremit parçalarının uzunlukları 43,5 cm ve 47 cm olan birer örnek dışında 8,5 cm ile 35,5 cm arasında değişmektedir. Parçaların genişliklerinin de iki örnek (sadece bir örnek 30 cm, bir diğeri de 44 cm) dışında 9 cm ile 18 cm arasında olduğu görülmektedir. Parçaların kalınlıkları 1,5 cm ile 3 cm arasında iken çoğu parça 2 cm kalınlığındadır. Son olarak kiremit derinlikleri de 2 cm ile 7,5 cm arasında değişen ölçülerdedir. Pompeiopolis'in kapama kiremitlerinin form ve ölçüleri dikkate alınarak yapılan incelemede bu malzeme beş grupta değerlendirilmiştir.

Tip 1B kapama (kalypter/imbrex) kiremitler. Açık renk bir yüzeye sahip olan ilk grup kapama kiremitler (Şekil 7) Roma villası ve hamamdan gelmiştir. Özenli bir işçilik sergilemeyen bu kiremitlerde firnis de görülmez. Yarım yuvarlak formlu profile sahip olan bu kiremitlerin üst ve alt kenar genişlikleri arasında çok az bir fark mevcuttur. Örneklerin üst kenar genişlikleri 14,5 cm ve 15 cm iken alt kenar genişlikleri 15 cm ve 16,5 cm'dir. Bunlar 28 cm, 35 cm ve 41,5 cm olmak üzere farklı uzunlukta dırlar. Kiremit kalınlıkları da 2 cm ve 2,5 cm'dir, derinlikleri de 3,5-6 cm arasında değişmektedir.

Şekil 7*Pompeiopolis 1B Tipi Kapama Kiremit Örnekleri⁷.*

Tip 2B kapama (kalypter/imbrex) kiremitler. Roma villasında bulunan ikinci gruba ait kapama kiremit (Şekil 8) 44 cm uzunluğundadır. Kiremit yukarıdan aşağıya doğru genişlemektedir. Yarım yuvarlak profilli kiremidin üst genişliği 16,5 cm iken alt genişliği 19 cm'dir. Kalınlık 2,4 cm, derinlik de 5 cm ile 6,3 cm'dir. Açık renkte olan yüzey düzgün bir yapıda olup firnis izi görülmez.

Şekil 8*Pompeiopolis Tip 2B Tipi Kiremit Örneği*

7 a. villa, uzunluk 28 cm, genişlik 14,5/15 cm, kalınlık 2 cm, derinlik 4/5 cm; b. villa, uzunluk 35 cm, genişlik 14/15,5 cm, kalınlık 2,5 cm, derinlik 4/6 cm; c. hamam, uzunluk 41,5 cm, genişlik 16,5/15 cm, kalınlık 2 cm, derinlik 3,5/3,7 cm

Tip 3B kapama (kalypter/imbrex) kiremitler. Üçüncü grubun kapama kiremidi (Şekil 9) alt kenar genişliği ile dikkat çeker. 30 cm uzunluğundaki kiremit yukarıdan aşağıya doğru keskin bir açıyla genişlemektedir. Yarım yuvarlak profilli kiremidin üst kenarı 14 cm genişliğinde iken alt kenar 20 cm genişliğindedir. Kiremidin kalınlığı 1,5 cm ve 2,5 cm, derinlik de 4 cm ve 5,5 cm'dir. Roma villasında ele geçen kapama kiremidin kısa kenarı bir miktar kırıktır. Bu kiremit özenli bir işçilik göstermez ve açık renk yüzeyde firnis izi görülmez.

Şekil 9

Pompeiopolis Tip 3B Kapama Kiremit Örneği

Tip 4B kapama (kalypter/imbrex) kiremitler. Diğer bir kapama kiremit tipi örneği (Şekil 10) daha keskin açılı, üçgen profillidir. Roma villasından gelen kiremit çok özenli bir işçiliğe sahip olmayıp firnis izi de görülmez. Yukarıdan aşağıya doğru genişleyen bir yapıda olan kiremidin uzunluğu 44,5 cm, üst kenar genişliği 14,3 cm, alt kenar genişliği 17 cm, kalınlığı 2 cm ve derinliği 4 cm ile 6 cm olarak ölçülmektedir. Üçgen profil yapısı ile ilk üç grubun örneklerinden ayrılan bu kiremidin yüzey rengi de diğerlerine göre çok daha koyu tondadır. Bu örnek formundan dolayı Korinth tipli kapama kiremit olarak nitelendirilebilmektedir. Üçgen profilli kapama kiremitler Özyiğit'e göre MS 4.-5. yüzyıllarda kullanım görmüş, ayrıca üçgen profil MS 5. yüzyılda yarım yuvarlak profile dönüşmüş olmalıdır (Özyiğit, 1990, s. 157, şek. 5g-h).

Şekil 10

Pompeiopolis Tip 4B Kapama Kiremit Örneği

Tip 5B kapama (kalypter/imbrex) kiremitler. Pompeiopolis'in mevcut kapama kiremitleri içerisinde son tip (Şekil 11) Roma villasından gelmektedir. Kırık olarak günümüze ulaşan kiremit, ölçüsü ile dikkat çekmektedir. Uzunluğunun 43,5 cm'si korunmuş olan kiremidin 42/44 cm genişliği, 3 cm kalınlığı, 7,2/7,5 cm derinliği vardır. Form ve ölçüsü bakımından bu örnek Lakonia tip 2 (bkz. Ohnesorg, 1990, s. 186, fig. 8) olarak nitelendirilebilmektedir. Koyu renkteki bu kiremit firnissizdir ve özenli bir işçilik göstermez.

Şekil 11*Pompeiopolis Tip 5B Kapama Kiremit Örneği***Bezemelerine Göre Pompeiopolis Kiremitleri**

Antik Dönem çatı kiremitlerinde geometrik ya da bitkisel motifler, insan ya da hayvan figürleri, damgalar ve çeşitli işaretlerin görüldüğü örnekler mevcuttur. Örneğin Roma Dönemi Britanya'sında yarı dairesel motifler, Geç Roma Dönemi Sicilya'sında taralı çizgilerle yapılan geometrik motifler, Icklingham'da gemi omurgası betimi, Britanya Cirencester'de insan ve hayvan figürleri görülmüştür. İşaretili örnekler kiremitlerin yapılarıdaki kullanım yeri hakkında bilgi vermektedir. Damgalı olanlar ise devlet mülkiyetinin korunması amacıyla genellikle üst mevkideki yöneticiler tarafından kullanılmıştır. Bunların dışında bazı kiremitler üzerinde saptanan yazılar içerisinde kiremidin kullanıldığı yapının ait olduğu kentteki konumunu belirten yer adları, kiremit imalatçısının, atölyenin ve sahibinin adları ya da mimar ve mühendislerin adları ile kiremidin yapıldığı ayı belirten adlar mevcuttur (Coşkun, 2001, s. 19-20. Ayrıca bkz. Brodribb, 1979; Wilson, 1979; Wiseman, 1979; Coşkun, 2007).

Düz kiremitler bölümünde değinildiği üzere Anadolu'da MS 5. ve 6. yüzyılda kiremit yüzeylerine pişirme öncesinde parmakla ya da bir nesne ile bezemeler yapılmıştır. Bizans Dönemi'nde kullanımı yoğunlaşan bu bezemelerin en sıklıkla görüleni yan çerçeveleri alt kenar ile birleştiren yay şeklindeki çizgilerdir (Özyiğit, 1990, s. 177, tablo 1). Yassıda yakınlarından bir Bizans batığındaki MS 7. yüzyıl düz kiremitlerinin ilk grubunda kiremidin yüzeyinde parmak ile yapılmış düz ve eğri çizgiler görülmektedir. Diğer grup kiremitlerde de üç parmak ile yapılmış yılan şeklinde bezemeler mevcuttur (Özyiğit, 1990, s. 162-163). Dede Harabeleri düz kiremitlerinde de bulunan bu bezemeler Pompeiopolis örneklerine benzer formdadır (bkz. Akgün, 2020, s. 9-48, şek. 5.5)⁸.

Düz (stroter/tegula) kiremitler

Pompeiopolis'in düz çatı kiremitleri üzerinde 14 farklı bezeme tespit edilmiştir (Şekil 12). Birçok yayında bu tarz bezemeler "oluk" olarak tabir edilmesine rağmen Pompeiopolis, derinliği olmayan çok yüzeysel örneklerle sahip olduğu için "bezeme" tanımı uygun görülmektedir. Kentteki Roma villası, bazilika ve hamamdan gelen söz konusu bezemeli kiremitler sayıca fazla değildir.

Birbirine paralel, düz ve dik çizgiler. Kentteki kazılar sırasında Roma villasında bulunan düz çatı kiremitleri içerisindeki bazı örneklerde (Şekil 12a) kiremidin iç yüzeyinde uzun kenara paralel, düz ve dik çizgiler yer almaktadır. Yiv olarak nitelendirilen bu çizgiler, hamur henüz yaş iken ve birbirine çok yakın yapılmıştır.

8 Gaziantep'in Oğuzeli ilçesinin Belören köyünde bulunan Dede Harabeleri'nin çatı kiremitleri MS 5.-7. yüzyıla tarihlenmektedir.

“V” şeklinde bezeme. Kentteki Roma villasında bulunan bir düz çatı kiremidinin (Şekil 12b) korunmuş olan yarısının iç yüzeyinin merkezine yakın noktada “V” şeklinde bir bezek görülmektedir. Hamur yaşken olasılıkla parmakla yapılmış olan bu bezek derinliğe sahip olmayıp yüzeyseldir.

Çerçevmsi oluk. Kentteki Roma villası ve hamamda bulunan birer düz çatı kiremidinin (Şekil 12c) iç yüzeyinde kiremidin her bir kenarı boyunca devam eden yiv şeklinde ancak biraz daha derin çizgiler (1,5 cm) görülmektedir. Olba'da bulunan MS 7. yüzyıla tarihlenen düz çatı kiremitlerinde de bu şekilde oluk mevcuttur (Yıldırım, 2014, lev. XIV, res. 6)⁹.

Ters “L” şeklinde bezeme. Kentteki Roma villasında bulunan bir düz çatı kiremidinin (Şekil 12d) korunmuş olan yarısının iç yüzeyinde “L” şeklinde bir bezek görülmektedir. Bu bezek hamur yaş iken parmakla kiremidin yaklaşık merkezine işlenmiştir.

Yarım daire. Kentteki Roma villası ve bazilikada bulunan birkaç parça düz çatı kiremidinin (Şekil 12e) iç yüzeyinde yarım daire biçiminde birer bezek yer almaktadır. Örneklerin birinde kiremidin korunmuş olan yarısında yarım daire mevcut iken diğer iki örnekte kiremidin kısa kenarını kısmen kaplayan yarım daire görülmektedir. Tek örnekte ise aynı şekilde ancak daha ufak ve merkezinde bir nokta bulunan yarım daire çizilidir¹⁰. Bu bezeme Dede Harabeleri'nin düz kiremitlerinde de bulunmaktadır. Ancak bu örneklerde parmak ile değil bir nesne yardımı ile yapılmışlardır (Akgün, 2020, s. 61, şek. 5.5, DH-18).

Düz, dik ve kalın tek çizgi. Kentteki Roma villasında bulunan düz bir çatı kiremidinin (Şekil 12f) korunmuş olan yarısının iç yüzeyinde parmak ile yapılmış düz, dik ve kalın tek bir çizgi görülmektedir.

Dalgalı, dik ve tek çizgi. Kentteki villada bulunan bazı düz çatı kiremitlerinin (Şekil 12g) iç yüzeyinde parmak ile yapılmış dik, dalgalı ve kalın tek bir çizgi görülmektedir. Bu çizgi açılmış “S” formunda olup kiremidin korunmuş olan yarısında ve kısa kenara çok yakın işlenmiştir. Bu bezeme Dede Harabeleri'nin düz kiremitlerinde de görülmektedir (Akgün, 2020, s. 61, şek. 5.5, DH-17).

Kurdele. Kentteki antik hamamda bulunmuş düz bir çatı kiremidinin (Şekil 12h) iç yüzeyinde bir nesne yardımı ile yapılmış kurdeleye benzer formda bezeme görülmektedir. Bu bezek, kiremidin korunmuş olan yarısında ve kısa kenardan merkeze doğru işlenmiştir¹¹.

Dış bükey, birbirine paralel, iç içe kalın çizgiler. Kentteki antik hamamda bulunan üç düz çatı kiremidinin (Şekil 12i) iç yüzeyinde, kiremitlerin korunmuş olan parçalarında kısa kenar boyunca parmak ile yapılmış dış bükey, birbirine paralel, iç içe kalın üç çizgi görülmektedir. İki örnekten farklı olarak bir örnekte bu çizgiler arasındaki mesafe dardır¹².

İç içe küçük dalgalı çizgiler. Kentteki antik hamamda bulunan iki düz çatı kiremidinin (Şekil 12j) iç yüzeyinde, kiremitlerin korunmuş olan parçalarında uzun kenar ile paralel şekilde bir nesne yardımı ile yapılmış iç içe küçük dalgalı çizgi sıraları görülmektedir. Bunlar olasılıkla kiremit boyunca devam etmekte idi.

İç içe büyük dalgalı çizgiler. Kentteki antik hamam ve bazilikadan gelen üç düz çatı kiremidinin (Şekil 12k) iç yüzeyinde, kiremitlerin korunmuş olan parçalarında kısa kenardan itibaren uzun kenar ile paralel şekilde devam eden ve bir nesne yardımı ile yapılmış iç içe büyük dalgalı çizgi sıraları görülmektedir. Bunlar özensiz şekilde ve orantsız yapılmıştır. Olba'da bulunan MS 7. yüzyıla tarihlenen düz çatı kiremitlerinde de bu şekilde bezemeler mevcuttur (Yıldırım, 2014, lev. XV, res. 7). Dede Harabeleri örneklerinde de bu bezeme yer almaktadır.

9 Salamis'in MÖ 4.-7. yüzyıl benzer kiremit örnekleri için de bkz. Coşkun, 2007, s. 10, çiz. 1-6.

10 Bu bezemenin kullanıldığı Roma Dönemi Londra'sından Korinth tipli düz kiremit örneği için bkz. Hamari, 2019, s. 67, fig. 10a.

11 Roma İmparatorluğu'nun Batı toprağı İngiltere'den bu bezemenin kullanıldığı Roma Dönemi Korinth tipli düz kiremit örneği için bkz. Hamari, 2019, s. 144, fig. 3. Ayrıca bkz. Brodrigg, 1979, s. 214, fig. 9.2.

12 Bu bezemenin kullanıldığı Sikyon'dan Geç Roma Dönemi düz kiremit örnekleri için bkz. Koskinas, 2011, s. 561, fig. II.12.

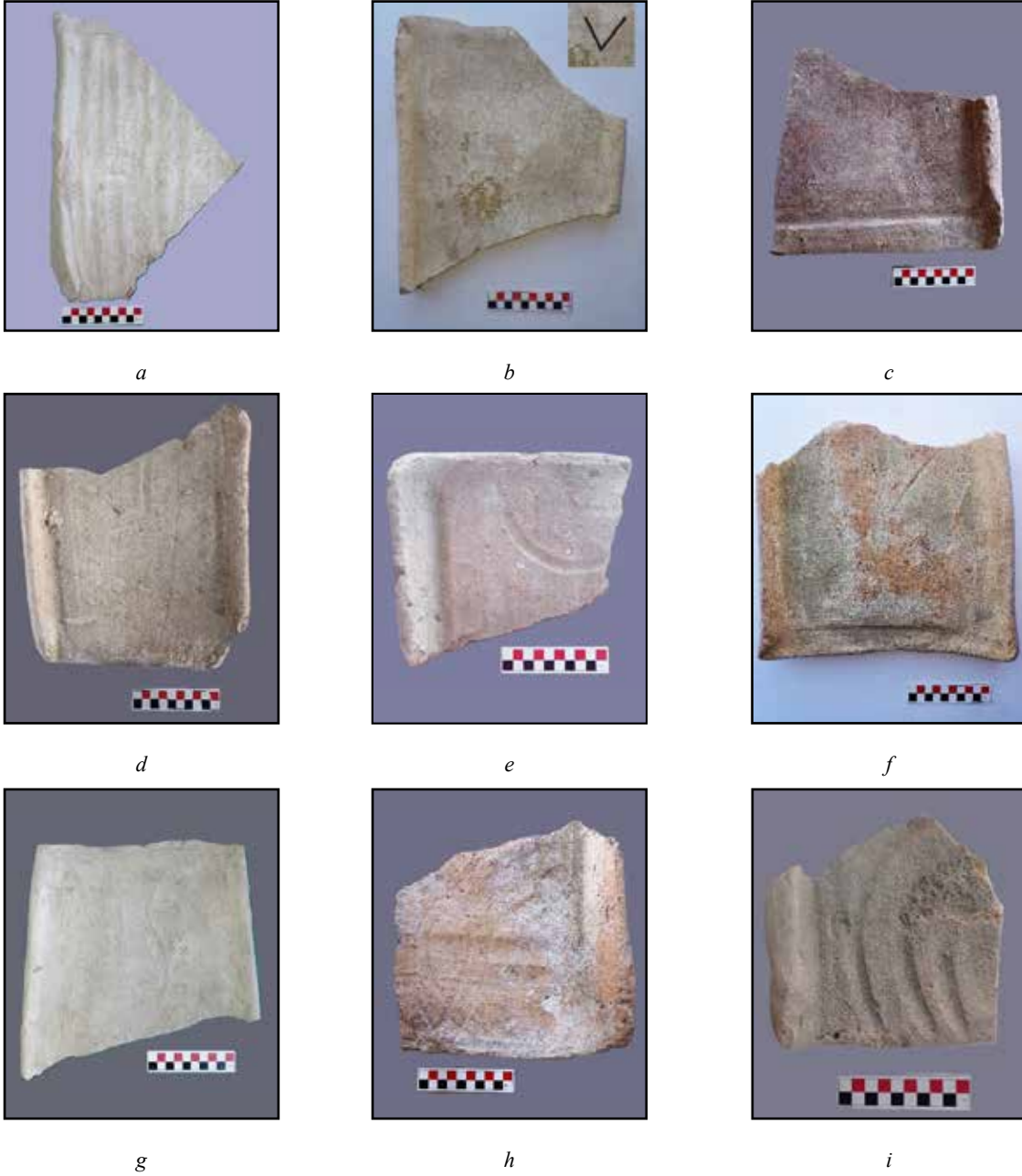
Merkezden ikiye bölünmüş daire. Kentteki antik hamamda bulunan düz bir çatı kiremidinin (Şekil 12l) korunmuş olan kısmında parmak ya da bir nesne yardımıyla kiremidin kısa kenar ile uzun kenar hattına çok yakın konumda işlenmiş bir bezek yer almaktadır. Daire şeklindeki bezek, düz bir çizgi ile iki eşit parçaya ayrılmış görünümündedir.

Birbirine paralel zikzak çizgiler. Kentteki Roma villasında bulunmuş düz bir çatı kiremidinin (Şekil 12m) korunmuş olan kısmının düz yüzeyine birbirine paralel ve bitişik olarak zikzak çizgi sıraları işlenmiştir. Bir nesne yardımı yapılmış bu zikzak sıraları hafif kalınlıkta ve zeminden daha koyu bir tondadır.

Birbirine paralel üç ince çizgi ile yapılan çarpı işareti. Kentteki bazilikada bulunmuş neredeyse tamamı korunmuş düz bir çatı kiremidinin (Şekil 12n) iç yüzeyine bir nesne yardımıyla birbirine paralel üç ince çizgi ile bir çarpı işareti işlenmiştir. Bu işaretin kiremit yüzeyini tamamen kapladığı görülmektedir. Bu bezeme Dede Harabeleri'nin düz kiremitlerinde de bulunmaktadır (bkz. Akgün, 2020, s. 61, şek. 5.5, DH-20).

Şekil 12

Bezemelerine Göre Pompeiopolis Kiremitleri¹³.

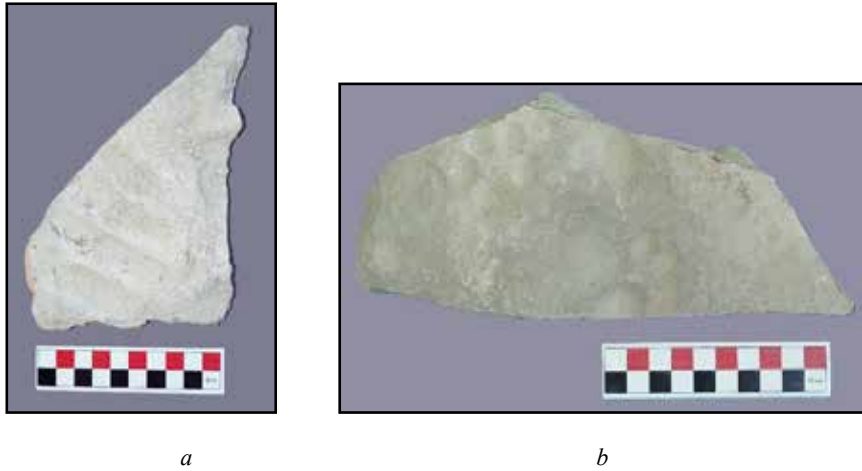
13 a. korunan uzunluk 34,5 cm, korunan genişlik 23,5 cm, kalınlık 2 cm, çerçeve yüksekliği 4,5 cm; b. korunan uzunluk 33 cm, genişlik 27 cm, kalınlık 2 cm, çerçeve yüksekliği 4 cm; c. korunan uzunluk 23 cm, korunan genişlik 26 cm, kalınlık 3 cm, çerçeve yüksekliği 5 cm; d. korunan uzunluk 31 cm, genişlik 25/27 cm, kalınlık 4 cm, çerçeve yüksekliği 2,5 cm; e. korunan uzunluk 18 cm, genişlik 21 cm, kalınlık 3 cm, çerçeve yüksekliği 6 cm; f. korunan uzunluk 27 cm, genişlik 29 cm, kalınlık 2,8 cm, çerçeve yüksekliği 4,5/5 cm; g. korunan uzunluk 24,6 cm, genişlik 24/26 cm, kalınlık 2 cm, çerçeve yüksekliği 4-4,3 cm; h. korunan uzunluk 23,5 cm, korunan genişlik 23 cm, kalınlık 2,5 cm, çerçeve yüksekliği 5,5 cm; i. korunan uzunluk 17 cm, korunan genişlik 16 cm, kalınlık 2/2,5 cm, çerçeve yüksekliği 5 cm; j. uzunluk 50 cm, korunan genişlik 30 cm, kalınlık 2,5/3 cm, çerçeve yüksekliği 5 cm; k. korunan uzunluk 22 cm, genişlik 40 cm, kalınlık 2,5 cm, çerçeve yüksekliği 5 cm; l. korunan uzunluk 25 cm, korunan genişlik 26 cm, kalınlık 2,5 cm, çerçeve yüksekliği 5 cm; m 19x17 cm, kalınlık 2,5 cm; n. uzunluk 44 cm, genişlik 30,5/36,5 cm, kalınlık 2,5 cm, çerçeve yüksekliği 5 cm

Pompeiopolis'te bulunan bazı düz çatı kiremidi parçaları (Şekil 13) üzerinde çeşitli izler saptanmıştır. Bu örnekler kişilerin parmak izleri ya da hayvanların ayak izlerinden oluşmaktadır. Roma villası ile bazilikada bulunan söz konusu parçalar ne yazık ki küçük boyutlarda ve bilgi vermekten uzaktır.

Şekil 13

Üzerinde İnsan ve Hayvan İzi Olan Pompeiopolis Düz Çatı Kiremitleri¹⁴.

14 Parça "a" bazilika. Kalınlık 1,5-2 cm, uzunluk ve genişlik 10,5x15 cm Parça "b" villa. Korunan uzunluk 22 cm, korunan genişlik 10 cm, kalınlık 2 cm

Kapama (kalypter/imbrex) kiremitler

Pompeiopolis'in kapama çatı kiremitleri içerisinde sadece üç örnekte oluk olarak tanımlanabilecek bezemeler görülmektedir (Şekil 14). Kentteki macellum, hamam ve bazilikadan gelen söz konusu bezemeli kiremitlerde üç farklı bezeme tespit edilmiştir.

Paralel çift oluk. Macellumda bulunmuş bir kapama kiremidinin (Şekil 14a) korunmuş olan yarısına, kısa kenara yakın konumda ve onunla paralel şekilde iki oluk yapılmıştır. Bu oluklar bezeme olarak değil üzerine gelecek kiremidin daha iyi oturabilmesi amacı ile de yapılmış olabilir.

Paralel tek oluk. Kentteki antik hamamda ele geçmiş bir kapama kiremidin (Şekil 14b) üst yüzeyine merkezi olarak kiremidin uzun kenarı ile paralel ve olasılıkla parmakla bir oluk yapılmıştır.

Tekli kabartma. Bazilikada bulunmuş bir kapama kiremidin (Şekil 14c) gövdesinde, kısa kenar ile paralel olarak yapılmış oluk formunda tekli bir kabartma görülmektedir.

Şekil 14

Bezemelerine Göre Pompeiopolis Kapama Çatı Kiremitleri¹⁵.

a

b

c

Pompeiopolis Kiremitlerinin Kullanım Alanları

Pompeiopolis kentinde gerçekleştiren arkeolojik kazılarda açığa çıkarılan çok sayıda kiremit, buluntu yerlerine bağlı olarak kullanım alanları hakkında bilgiler vermektedir. Bunların büyük bir çoğunluğu yapıların çatılarında üst örtü elemanı olarak kullanılmıştır (bkz. Çakır, 1995, s. 43; Muth, 2008, s. 255; Summerer, 2008, s. 251-254; Summerer, 2012, s. 339-340; Summerer ve Çevik, 2015, s. 197, 200; Summerer, 2016, s. 148; Summerer, 2017a, s. 459; Summerer, 2018, s. 210). Bir miktar kiremidin sonraki yıllarda özellikle Roma villasındaki su kanallarında (Şekil 15) kullanılmış olduğu görülmektedir. Bu kanalların zemininin yapımında düz ve kapama kiremitlerden yararlanılmıştır. Macellum kazısında tholosun dış zemininin doğu kısmını çevreleyen bir su kanalının da üzerinin taş plakaların yanı sıra çatı kiremitleri ile örtülmüş olduğu tespit edilmiştir (Summerer, 2017a, s. 456).

15 a. korunmuş uzunluk 31 cm, genişlik 19 cm, kalınlık 2 cm, derinlik 6 cm; b. uzunluk 41 cm, genişlik 15,5/16,5 cm, kalınlık 2 cm, derinlik 3/4 cm; c. korunmuş uzunluk 28,5 cm, genişlik 17 cm, kalınlık 2/2,5 cm, derinlik 5/5,5 cm

Şekil 15*Pompeiopolis Kiremitlerinin Su Kanallarında Kullanımı*

Akropol kazılarında 82 cm derinlikte saptanan zemin kalıntılarının harcında kiremit tespit edilmiştir. Zemin kaplamasını oluşturan taşların yanı sıra kiremitlerin çapı 10 cm'yi geçmez (Summerer ve Çevik, 2015, s. 201). Roma villasındaki R mekânının kuzeybatı köşesinde saptanan yer döşemesi de kiremitlerden kabaca oluşturulmuştur (Summerer, 2016, s. 147).

Akropol kazılarında MS 6.-7 yüzyıla tarihlendirilen ve küçük bir kilisenin narteks bölümü olduğu düşünülen bir yapının 92 cm kalınlığındaki duvarının inşasında diğer malzemelerle birlikte kiremit kullanıldığı saptanmıştır (Summerer ve Çevik, 2015, s. 200). Kentte macellum olarak adlandırılan yapıda kiremit duvarlar (Summerer ve Çevik, 2015, s. 202; Summerer, 2017a, s. 456-457), tapınakta da payeler açığa çıkarılmıştır (Summerer, 2018, s. 213). Kent surlarında yapılan araştırmalarda sur duvarı inşasında kiremitlerden yararlandığı saptanmıştır. Sıva içerisinde renkli taş ve renkli çakıl taşlarının yanı sıra kiremit kırıntıları gözlenmiştir. Duvar eklerinde de kiremit parçalarına rastlanmıştır (Kienlin, 2008, s. 244).

Tiyatro kazılarında bir yanık tabakasının altında taş blok ve harçsız duvar arasında oluşturulmuş bir köşede kiremit yığını üzerine yerleştirilmiş bir ocak bulunmuştur. Ayrıca yine tiyatrodaki olasılıkla ham madde işleminde kullanılmış, ufak boy taşlar ve devşirme kiremitlerle örülmüş 55 cm x 65 cm boyutunda kare bir hazne ile cam işleminde kullanılmış, kiremit ile örtülü bir ocak açığa çıkarılmıştır (Summerer ve Çevik, 2015, s. 193-195).

Sonuç

Paphlagonia Bölgesi'nin önemli bir Roma kenti olan Pompeiopolis'te uzun yıllar devam eden kazılarda bulunan kiremitler, Anadolu kiremit tipolojisi için farklı örnekler sunmaktadır. Sayıca fazla buluntuya rağmen bunların birçoğunun kırık parçalardan oluşması, kentte kullanılmış olan kiremitler için genel bir yargıya varılması konusunda engel oluşturmasına karşın bazı veriler de sağlamaktadır. Kentteki kazılarda çok sayıda düz ve kapama kiremit bulunmuş olmakla birlikte oluklu kiremit de tespit edilmiştir. Sayıca fazla olan düz ve kapama kiremitler içerisinde Antik Dönem'in iki önemli ve yaygın formu olan Korinth ve Lakonia tipleri saptanmıştır. Pompeiopolis'in Korinth tipli düz kiremitleri Antik Dönem'deki birçok yerleşimde görülenden farklı olarak çoğunlukla "astragal"sız olarak üretilmiştir. Sadece bir örnekte "astragal"a rastlanılmıştır. Kaliteli bir işçiliğin görülmediği bu kiremitler standart

Korinth tipi düz kiremitlerle aynı olmasa da yakın ölçülerdedir. Ölçüleri dikkate alınarak yapılan değerlendirmede kentte bulunan düz kiremitlerin dört grubu saptanmış olmakla birlikte ufak ayrıntılarda bu sayının artabileceği de göz ardı edilemez. Korinth tipindeki kiremitlerin bir kısmında parmak ya da bir nesne yardımı ile yapılmış bezekler görülmektedir. Bu bezeklerin benzerleri Anadolu'da ve Anadolu dışındaki farklı Roma Dönemi yerleşimlerinde mevcuttur. Ancak bunların yapılış amacı net olarak bilinmemektedir. Pompeiopolis'te Korinth tipinin yanı sıra Lakonia tipi düz kiremitler de bulunmuştur. Bunlar çerçevesiz ve diğer tipe oranla daha büyük boyutlarda olup Roma villasından gelmiştir.

Düz kiremitlerde olduğu üzere kapama kiremitlerin form ve ölçüleri dikkate alınarak yapılan değerlendirmede bunlar beş gruba ayrılmıştır. Korinth ve Lakonia tiplerinin görüldüğü bu kapama kiremitler içerisinde 40 cm'yi aşan genişliği ile Lakonia tipindeki kiremit parçası dikkat çekmektedir. Örneklerin birçoğu yarım yuvarlak profilli diyebileceğimiz formda ve genişlik olarak Lakonia olarak adlandırabileceğimiz tiptedir. Korinth tipindeki kiremitlerin üçgen profillerinin de dönem etkisiyle yumuşayıp yuvarlaklaşmaya başladığı görülmektedir. Kentin düz kiremitlerinden farklı olarak bazı kapama kiremitlerinde bezemeden ziyade belirgin şekilde oluk ya da oluk formunda oluşumlar mevcuttur.

MÖ 1. yüzyıldan kentin terk edildiği MS 7. yüzyıla değin kullanım gören kiremitler, yapıların üst elemanı olmalarının yanı sıra farklı işlevlerde de kullanılmıştır. Kiremitlerin kentin su kanallarında, yapıların zemin harcında, yer döşemelerinde, duvarlarda, payelerde ve surlarda kullanıldığı saptanmıştır.

Roma ve Erken Bizans Dönemi'nde yerleşim gören kentte kullanılan çatı kiremitlerinin mevcut örnekleri tipleri açısından incelendiğinde bunların Geç Roma (MS 3.-4. yüzyıl) ve Erken Bizans Dönemi'nden (MS 4.-7. yüzyıl) günümüze ulaştığı görülmektedir. Pompeiopolis'in Korinth tipi düz çatı kiremitlerinde damlalık bölümünün yer almaması, bu kiremitlerin üst ve alt kenar genişlikleri arasındaki farkın belirgin olması, Korinth tipli kapama kiremitlerde üçgenden yuvarlak profile geçişin izlenmesi ve ayrıca kiremit yüzeylerinde görülen parmakla ya da bir nesne ile yapılan bezemeler Pompeiopolis kiremitlerini tarihlendirme konusunda en önemli kriterlerdir. Lakonia tipi kiremitlerde dönemsel olarak bir farklılaşmaya gidilmediği için gerek Korinth tipi kiremitlerin dönemi gerekse kiremitlerin bulunduğu yapıların tarihi Pompeiopolis çatı kiremitlerinin dönemi konusunda bizi ilk başta belirtilen sonuca ulaştırmada yeterlidir.

Kaynakça

- Akgün, Y. (2020). *Dede Harabeleri (Gaziantep) kazılarında açığa çıkan çatı kiremitlerinin arkeometrik karakterizasyonu* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Batman Üniversitesi.
- Arlı, Y. (2017). Antik dönem çatı kiremidi tiplerinden lakonia. Z. Altaev, Z. Suleimenova ve Ö. O. Fettahlıoğlu (Ed.), *Al-Farabi I. International Congress on Social Sciences* içinde (s. 147-160). IKSAD.
- Arlı, Y. (2022). *Antik dönem çatı kiremitleri*. Paradigma Akademi.
- Baran, A. K. (2002). Paphlagonia'daki Pompeipolis Antik Kenti. *Belleten*, 247, 819-838.
- Barry, W. D. (1996). Roof tiles and urban violence in the ancient world. *Greek, Roman and Byzantine Studies*, 37, 55-74.
- Baydan, C. (2019). *Karia Bölgesi'nde Antik Çağ batıklarında bulunan çatı kiremitleri*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Brodribb, G. (1979). Marking on the tile and brick. A. McWhirr (Ed.), *Roman brick and tile* içinde (s. 211-220). BAR International Series.
- Çakır, N. (1995). Kastamonu ili Taşköprü ilçesi Pompeipolis (Zımbıllı Tepesi Höyüğü) 1993 yılı kurtarma kazısı. *Müze Kurtarma Kazıları Semineri*, V, 39-66.
- Coşkun, A. (2001). Çatı kiremitleri üzerinde görülen damgalar, motifler ve işaretler. *İdol*, 11, 19-22.
- Coşkun, A. (2007). Salamis kenti çatı kiremitleri üzerine bazı gözlemler. *Anadolu*, 33, 9-24.
- Demir, T. (2003). Antik Çağ'da çatı kiremitleri. *Uluslararası Eskişehir Pişmiş Toprak Sempozyumu Bildiriler Kitabı III*. Tepebaşı Belediyesi, 315-320.
- Ehling, K. (2008). Kazı buluntuları sikke buluntuları. L. Summerer, Pompeipolis (Paflagonya) 2006 yılı çalışmaları içinde (s. 243-264). *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 29 (2).
- Erdul Mergen, m (2010). *Kuşadası, Kadıkalesi'nde Bizans Dönemi'ne ait duvarlarda görülen malzeme ve teknik* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Ege Üniversitesi.
- Hamari, P. (2019). *Roman-period roof tiles in the eastern Mediterranean: towards regional typologies* [Unpublished doctoral dissertation] University of Helsinki.
- Kahya, K. T. (2012). *Düver pişmiş toprak mimari kaplama levhaları ve çatı elemanları* [Yayımlanmamış doktora tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Kienlin, von A. (2008). Sur duvarları. L. Summerer, Pompeipolis (Paflagonya) 2006 yılı çalışmaları içinde (s. 243-264). *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 29 (2).
- Koskinas, A. (2011). Roof tiles. *Land of Sikyon archaeology and history of a Greek city-state*, 549-569.
- Muth, S. (2008). Kazı alanı villa 1/açma V 1-1. L. Summerer, Pompeipolis (Paflagonya) 2006 yılı çalışmaları içinde, (s. 243-264), *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 29 (2).
- Ohnesorg, A. (1990). Archaic roof tiles from the Heraion on Samos, *Hesperia*, 59, 181-192.

- Özyiğit, Ö. (1986). Batı Anadolu'da Antik Dönem çatıları, *Türk Tarih Konferansları, X*, 303-326.
- Özyiğit, Ö. (1988). Antik çatılarda dere kiremitleri, *Arkeoloji-Sanat Dergisi, IV*, 101-116.
- Özyiğit, Ö. (1990). Alaturka kiremidin oluşumu, *Arkeoloji ve Sanat Dergisi, 5*, 149-179.
- Özyiğit, Ö. (2003). Alaturka kiremit tipi nereden geliyor?, *Uluslararası Pişmiş Toprak Sempozyumu Bildiriler, III*, Tepebaşı Belediyesi, 306-314.
- Plinius (2018). *Naturalis Historia* (J. Bostock & H. T. Riley, Çev.). (Orijinal eser MS 77 civarında yayımlanmıştır)
- Sapirstein, P. (2016). Origins and design of terracotta roofs in the seventh century BCE. m Miles (Ed.), *A Companion to Greek Architecture* içinde (s. 46-59), Blackwell/John Wiley&Sons.
- Stevens, G. P. (1950). A tile standard in the agora of ancient Athens, *Hesperia, 19*, 174-188.
- Summerer, L. (2008). Pompeiopolis (Paflagonya) 2006 yılı çalışmaları, *Kazı Sonuçları Toplantısı, 29* (2), 243-264.
- Summerer, L. (2012). Pompeiopolis 2010 yılı kazı çalışmaları, *Kazı Sonuçları Toplantısı, 33* (2), 337-352.
- Summerer, L. (2016). Pompeiopolis (Paflagonya) 2014 çalışmaları, *Kazı Sonuçları Toplantısı, 37* (2), 143-156.
- Summerer, L. (2017a). Pompeiopolis (Paflagonya) 2015 yılı çalışmaları, *Kazı Sonuçları Toplantısı, 38* (2), 455-466.
- Summerer, L. (2017b). *Pompeiopolis-Taşköprü, başkentten ilçeye 2000 yıl*, Ege Yayınları.
- Summerer, L. (2018). Pompeiopolis (Paflagonya) 2016 yılı kazı sonuçları, *Kazı Sonuçları Toplantısı, 39* (2), 205-228.
- Summerer, L. ve Çevik, F. (2015). Pompeiopolis 2013 yılı kazı çalışmaları, *Kazı Sonuçları Toplantısı, 36* (2), 191-208.
- Şirin, O. A. (2022). Amisos Nekropolü'nden çatı kiremitli mezar örnekleri, *Amisos, 7* (13), 447-468.
- Şirin, O. A. ve Kolağasıoğlu, m (2017). Amisos nekropolü basit toprak mezar ve kiremit mezar geleneği, *Amisos, 2* (2), 1-29.
- Şirin, O. A. ve Kolağasıoğlu, m (2018). Amisos'tan basit toprak ve kiremit mezar örneği, *Bütün Şehir Kültür ve Tarih Dergisi, 18*, 64-69.
- Wilson, R. J. A. (1979). Brick and tiles in Roman Sicily, A. McWhirr (Ed.), *Roman brick and tile* içinde (s. 11-43) BAR International Series.
- Winter, N. A. (2002). Commerce in exile: Terracotta roofing in Etruria, Corfu and Sicily, a Bacchiad family enterprise, *Etruscan Studies, 9*, 227-236.
- Wiseman, T. P. 1979. Tile-stamps and Roman nomenclature, Alan McWhirr (Ed.), *Roman brick and tile* içinde (221-230). BAR International Series 68.
- Yaman, Z. (1991). Kastamonu ili Taşköprü ilçesi Pompeiopolis (Zımbıllı Tepesi Höyüğü) 1984 yılı kurtarma kazısı, *Müze Kurtarma Kazıları Semineri, I*. Kültür Bakanlığı, 63-112.
- Yıldırım, E. (2014). *Olba Manastırı çatı kiremitleri ve örtü sistemleri* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Gazi Üniversitesi.